

सम्पत्तिमा उत्तराधिकार कर

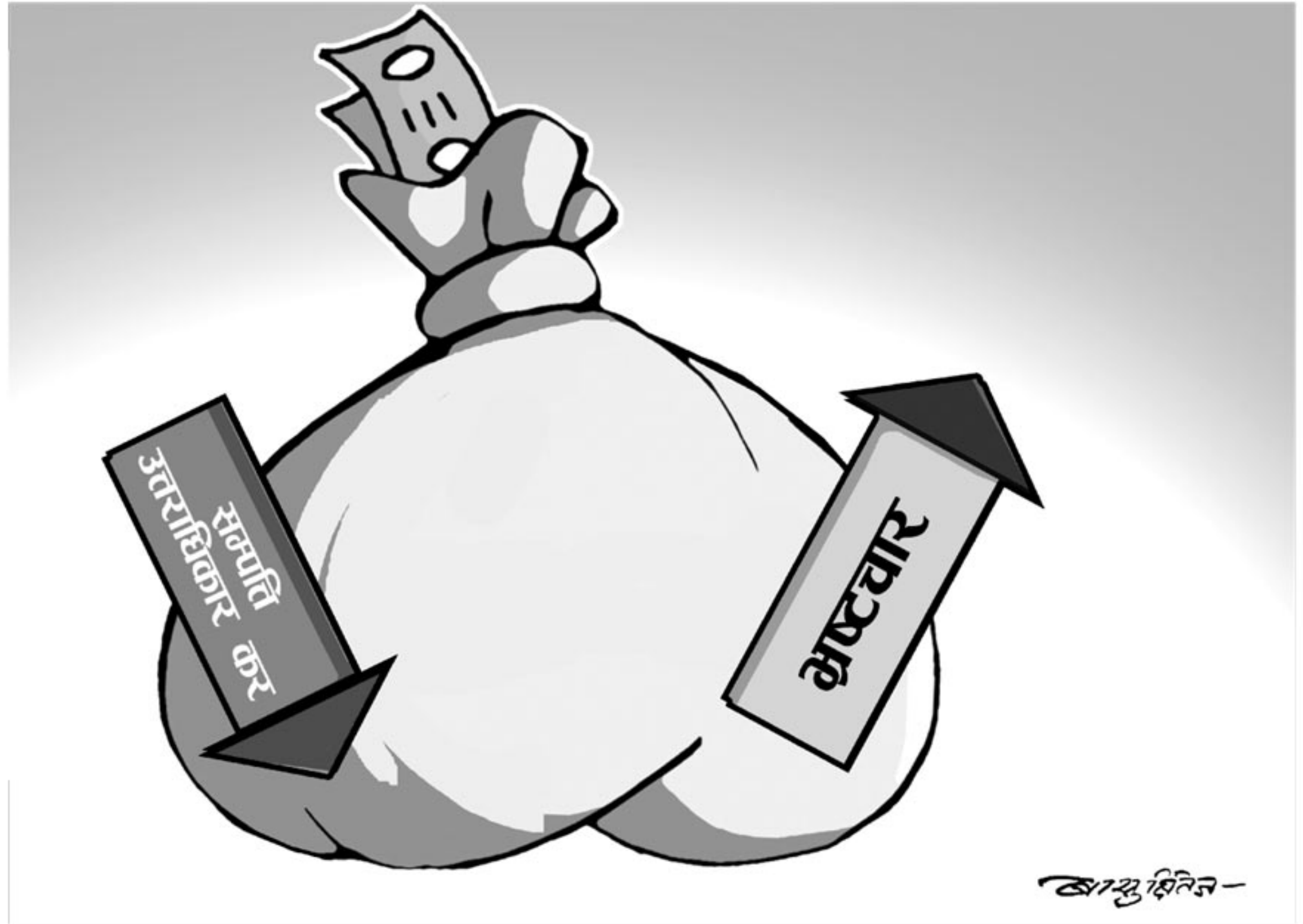
डा. डमरुबल्लभ पौडेल

नेपालको व्यवस्थापिका-संसद्मा विचाराधीन रहेको देवानी कानूनमा संशोधनसम्बन्धी विधेयकले इच्छापत्रसम्बन्धी व्यवस्था गर्न खोजेको छ। संसद्मा कारबाही प्रक्रियामा रहेका विधेयकहरूको सूचीमा देवानी कानूनको संशोधन र एकीकरण गर्न बनेको विधेयक, २०७१ पनि रहेको छ। यस विधेयकको भाग ३ परिच्छेद ११ मा इच्छापत्रसम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ। व्यवस्थापिका-संसद्मा छलफलका क्रममा रहेको यो विधेयकलाई देवानी संहिता २०७१ नाम दिइएको छ। यो विधेयक पारित भएमा यो संहिताको भाग ३ को परिच्छेद ११ संवत् २०८० साल वैशाख १ गतेदेखि र अन्य परिच्छेदहरू संहिता प्रमाणीकरण भएको एक वर्ष पूरा भएको भोलिपल्टदेखि प्रारम्भ हुने प्रावधान विधेयकमा राखिएको छ।

अरू मुलुकको अनुभव हेर्ने हो भने भारतमा जिउँदै वा मृत्युपछि लागू हुने गरी सम्पत्ति हस्तान्तरणमा इच्छापत्रको व्यवस्था गरिएको देखिन्छ भने जापानमा उत्तराधिकार कर (इनहेरिटेन्सट्याक्स) लगाउने गरिएको र यस करको दर सन् २०१५ का लागि सम्पत्तिको परिमाणको आधारमा १० प्रतिशतदेखि ५५ प्रतिशतसम्म तोकिएको छ। यसैगरी नेदरल्यान्डमा उत्तराधिकार करको दर १० देखि ४० प्रतिशतसम्म, जर्मनीमा ७ देखि ५० प्रतिशतसम्म, इजरायलमा पुँजीगत लाभ करको रूपमा २० देखि ४५ प्रतिशतसम्म रहेको छ।

यसैगरी अमेरिकामा राज्यअनुसार कर प्रणाली पनि फरक छ। केन्टुकी, न्युजर्सी, पेन्सिलभानिया आदि राज्यमा उत्तराधिकार कर लागू गरिएको छ। थोरै मात्र सम्पत्ति भएको कारण गरिने हस्तान्तरणमा उत्तराधिकार करलाई विभिन्न मुलुकले छुट दिएका छन्। यसैगरी सम्पत्ति हस्तान्तरण गरिने व्यक्तिहरूबीचको सम्बन्धले समेत यसको दरलाई प्रभावित गरेको देखिन्छ। अलि टाढाको सम्बन्ध भएका व्यक्तिलाई सम्पत्ति हस्तान्तरण गर्दा बढी दरले उत्तराधिकार कर लगाइने गरेको देखिन्छ। नर्वे, न्युजिल्यान्ड, क्यानडा, सिंगापुर, स्विडेन आदिले उत्तराधिकार करको सट्टा उच्च दरमा पुँजीगत लाभकर लगाउने गरेका छन्। नेपालमा गैरव्यावसायिक करयोग्य सम्पत्तिको निसर्ग गर्दा पुँजीगत लाभ कर लगाउने गरिएको छ, तर तीन पुस्ताभित्र पैत्रिक सम्पत्तिको हस्तान्तरण गर्दा यो कर नलाने व्यवस्था छ।

विभिन्न विकसित देशहरूमा सम्पत्तिको हस्तान्तरणमा इच्छापत्रको व्यवस्था, उत्तराधिकार कर वा पुँजीगत लाभकर लगाउने चलन छ। यस्ता देशहरूमा बाबुआमाको सम्पत्ति स्वतः सन्तानको अधिकार लाग्ने व्यवस्था छैन। यसविपरीत अधिकांश विकासशील देशहरूमा भने सम्पत्तिमा स्वतः अधिकार लाग्ने व्यवस्था रहेको छ। जुन देशमा बाबुआमाको सम्पत्तिमा छोराछोरीको उत्तराधिकार रहेको छ, ती देशमा भ्रष्टाचार बढी रहेको छ। अल्पविकसित र विकासशील अधिकांश देशहरूमा कुनै न कुनै रूपमा पैत्रिक सम्पत्तिमा अधिकार रहेको पाइन्छ। यस्ता देशहरूमा भ्रष्टाचार बढी रहेको तथ्यांकले देखाउँछ। उदाहरणका लागि दक्षिण एसियाका देशहरूको स्थिति हेर्दा सन् २०१५ मा ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेसनलले निकालेको तथ्यांकअनुसार नेपाल भ्रष्टाचारमा १३० औँ स्थानमा छ भने बंगलादेश १३९, पाकिस्तान ११७, श्रीलंका ८३, भारत ७६, भुटान २७ र अफगानिस्तान १६६ स्थानमा छन्। भ्रष्टाचार सबैभन्दा बढी भएका मुलुकहरूमा उत्तर कोरिया र सोमालिया १६७ स्थानमा पर्छन्। यसैगरी भ्रष्टाचार सबैभन्दा कम भएका देशहरूमा डेनमार्क पहिलो, फिनल्यान्ड दोस्रो, स्विडेन तेस्रो, न्युजिल्यान्ड चौथो, नर्वे पाँचौँ, क्यानडा नवौँ, अमेरिका सोह्रौँ र जापान १८ औँ रहेका छन्। यी

देशहरूमा उत्तराधिकार कर वा यसको सट्टा लगाइएको पुँजीगत लाभ करको दर उच्च रहेको छ।

आर्थिकरूपमा निष्क्रिय जनसंख्या (१५ वर्षमुनि र ६४ वर्षमाथि) को आर्थिकरूपमा सक्रिय जनसंख्या (१५ देखि ६४ वर्षसम्म) मा रहेको अनुपातलाई निर्भरता अनुपात (डिपेन्डेन्सी रेशियो) भनिन्छ। नेपालमा सयजना आर्थिक रूपमा सक्रिय जनसंख्यामा ८० जना आर्थिकरूपमा निष्क्रिय मानिसहरू आँ श्रत रहेको पाइन्छ। विकसित मुलुकहरूमा मानिसको औसत आयु बढी हुने भएकाले ६४ वर्षमाथिका जनसंख्याको निर्भरता अनुपात बढी हुन्छ भने विकासशील देशहरूमा १५ वर्षमुनिका बच्चाको जनसंख्या बढी हुने भएकाले बालनिर्भरता बढी हुन्छ। विकसित मुलुकमा सामाजिक सुरक्षा स्थिति सबल भएकाले अरूको आर्जनमा निर्भर हुनुपर्ने अवस्था रहँदैन भने विकासशील देशहरूमा एकजना कमाउने र त्यसमा धेरैजना आँ श्रत भएको देखिन्छ। पैत्रिक सम्पत्तिमा स्वतः अधिकार रहेका मुलुकहरूमा यस्तो सम्पत्तिमा मात्र आँ श्रत रहने जनसंख्या पनि ठूलो रहेको हुन्छ, तर सम्पत्तिमा स्वतः अधिकार नलाने मुलुकमा कसैको सम्पत्तिमा कसैले आँ श्रत हुने चाहना राखेको पाइँदैन। यसले गर्दा देशमा भएको श्रमशक्ति आँ श्रत हुने नाममा खेर नगई उत्पादनका कार्यहरूमा उपयोग हुनाले राष्ट्रिय आम्दानीमा उल्लेख्य वृद्धि भई देश धनी हुने र जनताको जीवनस्तर माथि उठ्छ। कुल गार्हस्थ्य मागको तुलनामा गार्हस्थ्य उत्पादनमा नेपाल करिब ८० प्रतिशतमात्र आत्मनिर्भर रहेको अनुसन्धानले देखाएको छ। भर्खरैको नाकाबन्दीले हामी कति परनिर्भर रहेछौँ भन्ने पनि छर्लंग पारेको छ।

माथिका तथ्यांक र सन्दर्भका आधारमा के भन्न सकिन्छ भने पैत्रिक सम्पत्तिमा उत्तराधिकारीको स्वतः हक लाग्ने व्यवस्थाले विभिन्न सामाजिक विकृति मात्र ल्याएको छैन, यसले देश विकासको प्रक्रियामा ठूलो व्यवधान पनि खडा गरेको छ। पैत्रिक सम्पत्ति बढी हुने घरपरिवारका मान्छेहरूमा सम्पत्तिको नाममा कलह, काटमार र मुद्दा मामिला हुने गरेका छन्। नेपालका अदालतमा परेका मुद्दाको प्रकृति हेर्दा ज पछि भ आउने अर्थात् जग्गामा भगडा हुने गरेको देखिएको छ। २५ प्रतिशतभन्दा बढी मुद्दाहरूको कारण जग्गा रहेको देखिन्छ भने कतिपय मुद्दाहरू दसकौँदेखि चलिरहेको पाइन्छ। पारिवारिक कलह सिर्जना हुने, मिलेर बसेका दाजुभाइबीच घरजग्गाको नाममा भगडा

राज्यले अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, सुलभ स्वास्थ्य र सहज रोजगारको ग्यारेन्टी गरी उत्तराधिकार कर लगाउने हो भने अहिले समाजमा देखा परेका विकृति हटेर जानेछ। भ्रष्टाचारको जरो हल्लिनेछ र मानिसले भविष्यको चिन्ताले जसरी पनि कमाउने प्रवृत्तिको अन्त्य हुनेछ।

परी परिवार विघटन हुने अवस्था सम्पत्तिमाथिको अधिकारकै कारण जन्मिएका हुन्। यसैगरी भ्रष्टाचार गरी कमाएको सम्पत्तिको सुरक्षित अवतरण पनि घरजग्गा जस्ता सम्पत्तिमै भएको देखिन्छ। जग्गामा लगानी गरी सम्पत्ति सञ्चय गर्ने प्रवृत्तिले समाजमा विग्रह ल्याउने मात्र होइन, उत्पादनशील क्षेत्रमा जाने लगानी पनि जग्गातर्फ मोडिएको छ, जसले निष्क्रिय भएर जग्गा बाँभो बस्ने र राष्ट्रिय आम्दानी घटाउने पनि मद्दत गरेको छ।

नागरिकतालीन, मतदाता सूचीमा नाम दर्ता गर्न र बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिन जग्गाको लालपुर्जा आवश्यक पर्छ। यस्ता केही गलत नीतिहरूका कारण आर्जित सम्पत्तिसमेत जग्गामै हाल्ने गरेको र भावी पुस्ताहरूलाई पुग्ने गरी जग्गा जोड्ने प्रचलन छ। तर धेरै पैत्रिक सम्पत्ति भएका घरका अधिकांश छोराछोरी कुलतमा फसेका, पढाइ-लेखाइ राम्रो गर्न नसकी पुर्खाको कमाइमा निर्भर रहेका छन् भने गरिब परिवारबाट आएकाहरूले धेरै संघर्ष गरी स्वावलम्बी बनी राम्रो नोकरी तथा उन्नति गरेका छन्। उदाहरणको लागि पारिवारिक राजनीतिबाट आएका सम्भ्रान्तहरूलाई राजनीतिमा आउने विरासतको निरन्तरताका कारण सजिलो भए पनि नेपालको राजनीतिमा गरिब परिवारबाट संघर्ष गर्दै आएकाहरूले राम्रो प्रगति गरेका छन्। यसैगरी अधिकांश कर्मचारीहरू निम्नमध्यम तथा मध्यम वर्गबाटै उठेर आएका छन्।

इच्छापत्र अहिलेको व्यवस्थाभन्दा केही प्रगतिशील देखिन्छ र यसले वृद्ध बाबुआमालाई वृद्धा श्रममा जान बाध्य पार्ने विकृतिलाई केही हदसम्म सम्बोधन गर्छ, तर यसले मात्र नेपाली समाजमा

परनिर्भर बनाउने संस्कारलाई जरैदेखि उन्मूलन गर्न सक्दैन। भावी पुस्तालाई आत्मनिर्भर बनाउने र भ्रष्टाचारलाई जरैदेखि निमिट्यान्न पार्ने हो भने नेपालमा पनि उत्तराधिकार कर कानून ल्याउन ढिलो गर्नु हुँदैन। यसले सात पुस्तालाई पुग्ने सम्पत्ति भ्रष्टाचार गरी जोड्ने कुराको णजरैदेखि अन्त्य गर्दछ। यस्तो कानून लगाउने तयारी अहिल्यै गरेमात्र १५/२० वर्षपछिबाट लागू गर्न सकिन्छ। त्यसैले राज्यले कानून बनाई उत्तराधिकार कर लगाउनेतर्फ सोच्नुपर्ने बेला भएको छ।

उत्तराधिकार कर लगाउने पूर्वसर्तको रूपमा राज्यले शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारजस्ता कुरामा सामाजिक सुरक्षाका माध्यमबाट अनिवार्य व्यवस्था लागू गर्नुपर्छ। कसैले पनि आधारभूत तहको शिक्षाबाट वञ्चित हुनुनपर्ने र बिरामी पर्दा अनिवार्य स्वास्थ्य बिमाको माध्यमबाट सबैलाई निःशुल्क वा सुलभ उपचार हुने व्यवस्था राज्यले गर्नुपर्छ। यसैगरी राज्यले लगानी प्रोत्साहन गरी रोजगारको व्यवस्था पनि गर्नुपर्छ। राज्यले अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, सुलभ स्वास्थ्य र सहज रोजगारको ग्यारेन्टी गरी उत्तराधिकार कर लगाउने हो भने अहिले समाजमा देखा परेका विकृति हटेर जानेछ। भ्रष्टाचारको जरो हल्लिनेछ र मानिसले भविष्यको चिन्ताले जसरी पनि कमाउने प्रवृत्तिको अन्त्य हुनेछ। देशको श्रमशक्ति निष्क्रिय बस्दैन, जग्गा बाँभो रहने अवस्थाको पनि अन्त्य भई देश समृद्धिको बाटोमा अगाडि लम्किनेछ। नेपालको संविधानले जेठ १५ गते अनिवार्य बजेट ल्याउनुपर्ने व्यवस्था गरेको सन्दर्भमा आर्थिक वर्ष २०७३/७४ को बजेटको पूर्वसन्ध्यामा नीतिनिर्माताले यसतर्फ गम्भीर विचार गर्नु आवश्यक छ।